

Co z tą Rosją

Rosja nie daje o sobie zapomnieć, więc narzuca się pytanie: czymże jest ta Rosja? Co ją stworzyło w takiej postaci, jaką współcześnie znamy? Z jakiej dziejowej gleby wyrosła? Rosja nie daje o sobie zapomnieć, dlatego kolejny nasz „Pomocnik Historyczny” poświęcamy dziejom Rosjan. A nic właściwie w ich losach nie poddaje się stereotypom. Znajdziemy tu wiele potwierdzeń na despotyczno-imperialno-niewolniczy багаż historii Rosji. A jednocześnie nie możemy zapominać o celnej obserwacji francuskiego markiza de Custine, który odwiedził Rosję w 1839 r. i zdefiniował samodzierżawie jako tyranie miarkowaną przez carobójstwo – i w tym sensie wcale nie tak absolutystyczną jak monarchie Zachodu. W Moskwie despota nie powinien narażać się elicie dygnitarzy i generałów imperium.

Znajdziemy wiele dowodów na marzenia Rosjan o wolności, wiele przykładów ich świetnej kultury, ale też nie zapomnijmy o uwagach hr. Pawła Stroganowa, iż drobna szlachta, cała galeria urzędników, ta ujęta w karby tabeli rang podpora imperium, to „stan najciemniejszy i najbardziej łajdacki, a jego *esprit* to ordynarna głupota”. Na rosyjskiej prowincji nie tak trudno o fundamenty dla despotycznej władzy.

Znajdziemy dowody na ciężką dolę chłopstwa, ciemniejszego i utrzymywanego w ciemności, ale potem awansowanego – z braku robotników – na podporę nowej utopii: rewolucji proletariackiej. W Rosji bowiem utopie mają wzięcie.

I mity mają wzięcie. Trzeciego Rzymu. Wojny Ojczyźnianej. Imperialnego posłannictwa. A to wszystko podlane czasami naprawdę gorzką historią.

Zanurmy się w tę historię – od Waregów do Putina, od caratu białego do czerwonego, od wielopostaciowej Rusi do Federacji Rosyjskiej – by lepiej zrozumieć Rosjan, ale i nasze lęki wobec nich. Zdiagnozujemy przy okazji siebie: kto rusofilem, kto rusofobem, a kto może rusoświrem? Bo mało kto chyba pozostaje obojętny w tej akurat sprawie. Rosja bowiem nie daje o sobie zapomnieć.

Historię Rosjan opowiada nam – w formie popularnonaukowej – grono świetnych znawców zagadnienia, często różniących się w opiniach na temat bieżących spraw polskich, ale tu połączonych przekonaniem, że należy nam się rzetelna wiedza o dziejach wielkiego sąsiada ze wschodu. Poznając bowiem historię Rosjan, być może potrafimy lepiej odkodować znaczenie ich teraźniejszych odniesień do przeszłości, resentymentów, jakie nimi targają.

Zapraszamy do lektury.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny

Leszek Będkowski
Redaktor wydania

Spis treści

Skąd się wzięli Rosjanie?.....	13	Mapa Księstwa Moskiewskiego.....	21	Bania.....	101
Syberiada.....	30	Groźny car opryczniny.....	24	Matrioszka.....	102
Rosyjska Ameryka.....	33	Kręte ścieżki Samozwańca.....	26	Twarze nauki.....	103
Fenomen Piotra I.....	35	Godło.....	29	Twarda ręka premiera.....	107
Dwa wieki imperium.....	39	Mapa dróg na Syberię.....	30	Samowar.....	108
Święta wiara świętej Rusi.....	50	Strug.....	31	Jajka Fabergé.....	109
Mit Trzeciego Rzymu.....	60	Cyrylica.....	41	Dwa oblicza samodziarawia.....	111
Armia Rosji.....	64	Flaga.....	42	Przyjaciel dworu.....	112
Z rzek na morza.....	78	Moce Semiramidy Północy.....	44	Przebrane wojny Mikołaja.....	113
Ekspansja kolonialna.....	82	Hymn.....	48	Moskiewskie metro.....	116
Rosja wobec Rusi.....	86	Prawosławie.....	52	Broń atomowa.....	120
Drabina społeczna.....	90	Odnowiciele prawosławia.....	53	Homo sovieticus.....	125
Triada carów.....	98	Bezwzględność patriarchy.....	56	Rosjanie w kosmosie.....	126
Od caratu białego do czerwonego.....	104	Ikony, serce prawosławnej pobożności.....	57	Rosją rozdzieleni.....	130
Triada bolszewików.....	114	Batiuszkowie, mnisi, klasztory.....	58	Dni zwycięskie.....	136
Naprawa i rozpad.....	128	Staroobrzędowcy, skopcy, chłystowie.....	59	Wojna w kinie.....	139
Kult wielkiego zwycięstwa.....	135	Jak odnowić Cerkiew po komunizmie?.....	62	Wszystkie barwy placu Czerwonego.....	140
Od pisania ikon do skandalów Wojny.....	142	Żmijowe wały.....	66	Najstawniejsze rosyjskie filmy.....	160
W zwierciadle własnej literatury.....	148	Bitwa na lodzie.....	66	Władimir Putin.....	170
W obiektywie kamery.....	155	Bitwa pod Kłuszynem.....	68	Nowa rosyjska oligarchia.....	172
Sąsiedzi przez Polskę.....	162	Gwardia Piotra Wielkiego.....	69	W okowach przyjaźni.....	176
Dokąd zmierzają Rosjanie.....	168	Trik Napoleona.....	70		
Lęki nasze codzienne i historyczne.....	174	Żołnierz rosyjski w oczach niemieckiego generała.....	74		
		Szturm na Grozny.....	76		
Detale		60 zwycięstw feldmarszałka.....	77		
Kalendarium.....	5	Tielniaszka.....	79		
Mapy imperium.....	10	Kawior i bliny.....	85		
Dynastie i władcy.....	10	Kozacy i Hetmanat.....	86		
Ruś – Rosja, Rusini – Rosjanie.....	14	Wódczane imperium.....	94		
Mapa księstw ruskich.....	15	Uszanka, rubaszka, walonki.....	95		
Chanat, orda, ślady w języku.....	19	Na szerokich torach.....	96		
Insygnia władzy.....	20				

Na okładce:
Fragment obrazu
Ili Riepina
„Procesja
w guberni
kurskiej”,
1881-83

Autorzy

Łukasz Adamski – dr, historyk i politolog, kierownik projektów badawczych Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia.

Sławomir Dębski – dr, historyk, politolog i analityk specjalizujący się w dziejach Rosji XX i XXI w. oraz historii dyplomacji. Organizator i dyrektor Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Członek Polsko-Rosyjskiej Grupy do Spraw Trudnych od 2008 r. W latach 2007–10 dyrektor Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych.

Zbigniew Dmitroca – poeta, dramaturg, tłumacz poezji rosyjskiej.

Michał Glock – dr, prezes Stowarzyszenia Lastadia skupiającego historyków morskich.

Piotr Głuszkowski – dr, historyk i filolog rosyjski, w latach 2008–12 w stacji

naukowej PAN w Moskwie, pracownik Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, adiunkt w Instytucie Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Hieronim Grala – dr, historyk i dyplomata, pracownik Wydziału Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego, profesor honorowy Moskiewskiej Akademii Ekonomiki i Prawa, specjalizuje się w historii Rusi i Rosji wczesnonowożytnej.

Marek Kornat – dr hab., profesor w Instytucie Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla i na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Mariusz Kulik – dr, pracownik Instytutu Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla.

Paweł Libera – dr, pracownik Instytutu Historii PAN im. Tade-

usza Manteuffla i Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Radosław Lolo – dr, prodziekan Wydziału Historycznego Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku.

Włodzimierz Marciniak – dr hab., politolog, kierownik Katedry Stosunków Międzynarodowych w Akademii Ignatianum w Krakowie, wykłada w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Autor licznych publikacji o dawnej i współczesnej polityce rosyjskiej. Członek Polsko-Rosyjskiej Grupy do spraw Trudnych.

Marek Menkiszak – dr, kierownik Zespołu Rosyjskiego w Ośrodku Studiów Wschodnich.

Andrzej Nowak – prof. dr hab., historyk (Uniwersytet Jagielloński, PAN), autor ponad 20 książek z zakresu historii

intelektualnej Europy Wschodniej, w latach 1994–2012 redaktor naczelny dwumiesięcznika „Arcana”.

Łukasz Przybyło – dr, historyk wojskowości.

Kamil Stepan – historyk i filmoznawca.

Joanna Wojnicka – dr hab., historyk filmu, pracownik Instytutu Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w historii kina europejskiego, a także związkach kina z innymi sztukami.

Oraz pracownicy i współpracownicy POLITYKI
Cezary Kowanda, Adam Krzemiński, Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz, Agnieszka Mazurczyk, Justyna Prus, Marek Sobczak, Adam Szostkiewicz, Jędrzej Winiecki, Tadeusz Zawadzki

Podbój Syberii; obraz Wasilija Surikowa z 1899 r.

Kalendarium

Najważniejsze daty z historii Rusi, Rosji i ZSRR

■ RUŚ KIJOWSKA

ok. 800 Bezpośrednie kontakty między kaganatem chazarskim a Skandynawią szlakiem wożańskim 838 Pierwsze ruskie poselstwo w Bizancjum/Konstantynopolu 840–842 Ruskie najazdy na posiadłości bizantyjskie (Krym, Amastryda) 860 Najazd Waregów i Słowian na Bizancjum zakończony układem o miłości i przyjaźni 862 Poselstwo do Waregów sprowadza Ruryka, który obejmuje władanie Nowogrodem – symboliczny początek historii państwowości ruskiej ok. 863 Cyryl i Metody tworzą alfabet słowiański – głągolicę 864 Askold zdobywa Kijów 882 Kijów, przejęty przez Olega, stolicą połączonej Rusi północnej i południowej 884 Wojna z Chazarami (do 885); Oleg podbija Siewierzan i Radymiczów 907 Wyprawa Olega na Bizancjum; ruscy kupcy uwolnieni od ceł 945 Powstanie Drewlan i śmierć Igora, władzę obejmuje Olga 946–947 Olga ustanawia ścisłe reguły poboru podatków i danin 957 Poselstwo Olgi do Bizancjum; chrzest Olgi (pod imieniem Helena) 988 Chrzest Rusi za Włodzimierza I Wielkiego 988 Pierwsze monety bite w Kijowie: srebrniki i zlatniki X/XI w. Kodeks Nowogrodzki – spisany w języku starocerkiewnosłowiańskim najstarszy zabytek piśmiennictwa ruskiego 1016 „Prawda Jarosława” – zbiór praw Rusi Kijowskiej 1018 Kijów zdobyty przez Bolesława Chrobrego, wspierającego Światopełka Przekłętęgo 1039 Sojusz z Polską (do 1047) ok. 1040 Pierwsze latopisy	1046 Pokój z Bizancjum 1051 Powstaje klasztor Ławra Pieczerska 1054 Śmierć Jarosława Mądryego, początek rozdrobnienia Rusi; Wielka Schizma – rozdział Kościoła na wschodni i zachodni 1091 Ostani bunt pogan zarejestrowany w ruskich kronikach 1092 Wojna z Połowcami (do 1094) 1097 Zjazd sześciu ruskich książąt w Lubeczu – koniec walk o dziedzictwo Światosławowiczów (od 1094), próba zjednoczenia Rusi, ustalenie zasad dziedziczenia i wyznaczenie dzielnic 1103 W Dołobsku ostatni zjazd książąt kijowskich 1110 Powstaje „Powieść lat minionych” 1116 Założenie Włodzimierza nad Kłajmą przed 1125 „Pouczenie” Włodzimierza Monomacha – pierwszy świecki manifest 1132 Zm. Mścisław I Harald; ostateczny podział Rusi 1136 Wygnanie Wsiewołoda Gabriela z Nowogrodu – powstaje Republika Nowogrodzka 1147 Pierwsze wzmianki o Moskwie założonej przez Jurija Dołgorukiego 1185 Nieudana wyprawa Igora na Połowców daje pretekst do napisania „Słowa o pułku Igora” 1223 Zwycięstwo Mongołów w bitwie nad Kałką 1230 Głód i zaraza „w całej ziemi ruskiej” 1236 Najazd Batu-chana na Bułgarów Kamskich; Aleksander Newski księciem Nowogrodu 1237 Najazd Mongołów na Ruś 1240 Bitwa nad Newą – zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad Szwedami; Mongołowie zdobywają Kijów; nałożenie daniny na księstwa ruskie 1242 Bitwa na lodzie – zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad Zakonem Krzyżackim; po śmierci Ugedeja (1241) Batu-chan wraca do Mongolii 1243 Pierwsza podróż ruskiego księcia (Jarosław II) do chana po jarłyk

- 1250** Założenie Lwowa
1257–1259 Spis ludności ruskiej w celu ustalenia daniny należnej Złotej Ordzie
1268 Koalicja książąt ruskich bije wojska niemiecko-duńskie pod Rakvere – powstrzymanie niemiecko-duńskiej ekspansji na 30 lat
1269 Układ Nowogrodu z Hanzą
1299 Przeniesienie metropolii z Kijowa do Włodzimierza (metropolita Maksym)
1311 W Nowogrodzie powstaje pierwsza świątynia pod wezwaniem św. Włodzimierza równego apostołom, początek kultu Włodzimierza I Wielkiego
1320 Litewski książę Gedymin podbija Kijowszczyznę
1325 Piotr jako pierwszy metropolita kijowski stałe przebywa w Moskwie (oficjalne przeniesienie metropolii Teognost w 1328)
ok. 1335 Siergiusz z Radoneża zakłada monaster 71 km na północ od Moskwy, przyszłą Ławrę Troicko-Siergiewską
1350 Epidemia dżumy (do 1351)
1362 Kolejna epidemia dżumy na ziemiach ruskich (do 1366)

■ Ruś Moskiewska

- 1380** Bitwa na Kulikowym Polu – rozstrzygające zwycięstwo Dymitra Dońskiego w wojnie z Mamajem rozpoczyna proces uniezależniania się Moskwy od Złotej Ordy
1382 Tochtamysz zdobywa Moskwę, dokonuje rzezi mieszkańców, a samo miasto po splądrowaniu pali; po raz pierwszy Rusini użyli w boju broni palnej
1401 Gramota Wasyla I uwalnia „ludzi cerkiewnych” spod sądu książęcego
1404 Pierwsza wzmianka o zegarze na wieży Kremla
1405 Teofan Grek, Andriej Rublow i Prochor z Gorodca dekorują Sobór Zwiastowania na Kremlu
1410 W bitwie pod Grunwaldem biorą udział chorągwie ruskie
1421 Głód „w całej ziemi ruskiej” (do 1422)
1427 Początek rozpadu Złotej Ordy – powstaje Chanat Krymski i Chanat Uzbecki (1428)
1429 Założenie Monasteru Sołowieckiego
1430 Powstaje pierwsze ruskie osiedle nad Kamą – Sól Kamska (ob. Solikamsk)
1436 Powstaje Chanat Kazański – dalszy rozpad Złotej Ordy
1459 Podział ruskiej metropolii prawosławnej na dwie: autokefaliczną moskiewską i podlegającą Konstantynopolowi kijowską; powstaje Chanat Astrachański
1465 Moskwa obejmuje kontrolę nad Jugrą
1472 Ślub Iwana III z Zoe Paleolog – Moskwa następcą Bizancjum
1475 Iwan III zaprasza włoskich architektów, rusza gruntowna przebudowa Kremla (do 1508)
1478 Ostateczne podporządkowanie Nowogrodu Moskwie
1480 Tzw. Impas na Ugrze – Iwan III powstrzymuje wojska chana Wielkiej Ordy Achmata nad rzeką Ugrą, umowy koniec jarzma mongolskiego
1491 Pierwsza ekspedycja geologiczna wysłana nad Peczorę w poszukiwaniu rud srebra
1493 Iwan III przyjmuje tytuł władcy całej Rusi
1497 Pierwszy „Sudiebnik” – zbiór jednolitych praw dla całego kraju; pierwsze moskiewskie poselstwo do sułtana w Konstantynopolu
1499 Pierwszy przekład Biblii na język cerkiewnosłowiański, tzw. Biblia Gienadiusza
1520 Oficjalne przyłączenie Riazania i Pskowa do Moskwy

Od góry: Bard przed kijowskim księciem Jarosławem; obraz Wiktora Wasniezowa z 1910 r.

Wojskowe wcielenia cara Mikołaja II; francuska grafika z pocz. XX w.

- 1523–1524** W listach do diakona Michaiła Munechina i wielkiego księcia Wasyla III mnich monasteru św. Elezeara w Pskowie Filoteusz formułuje teorię Trzeciego Rzymu
1535 Utworzenie Prikazu (urzędu) Spraw Wojskowych; reforma pieniężna – ustanowienie jednolitego systemu monetarnego w kraju
Ok. 1540 Metropolita Makary redaguje „Mineje Czytane”, oficjalny ruski kalendarz liturgiczny

■ CARSTWO ROSJI

- 1547** Iwan IV Groźny przyjmuje tytuł cara Wszechrusi (uznany przez patriarchę Konstantynopola w 1561)
1550 Sudiebnik (kodyfikacja praw) Iwana Groźnego
1552 Zdobycie Kazania
1556 Zdobycie Astrachania, chanat podporządkowany Moskwie
1564 „Apostoł” – pierwsza książka drukowana w Moskwie
1565 Iwan Groźny wprowadza oprychnię
1578 Wyprawa Jermaka na Syberię (do 1585)
1605 Dymitr Samozwaniec I zajmuje Moskwę
1610 Królówic Władysław Waza carem Rosji
1612 Polska załoga opuszcza Kreml
1613 Michaił Romanow wybrany na cara
1621 Na dworze cara pojawiają się pierwsze gazety
1626 Reforma wojska – najęcie 5 tys. zagranicznych piechurów i specjalistów
1627 Reforma państwa – ograniczenie władzy namiestników

- 1631** Powstaje Akademia Kijowsko-Mohylańska
- 1632** Podbicie Jakutów
- 1634** Pierwsza huta szkła pod Moskwą
- 1640** Pierwsza wyprawa kozaków na Amur
- 1644** Podbój Buriatów
- 1649** Ułożenie soborowe, zbiór praw, absolutna władza szlachty nad chłopami
- 1652** Nikon patriarchą Moskwy i Rusi; pierwsze starcie zbrojne z Chinami; złożenie Irkucka
- 1654** Epidemia „morowej zarazy”, w niektórych rejonach wymiera do 85 proc. ludności
- 1656** Kryzys finansowy, decyzja o biciu monety z miedzi, jej skutkiem bunt miedziany w Moskwie (1662)
- 1668** Sołowieckie powstanie raskolników (do 1676) przeciw reformom Nikona
- 1670** Powstanie Stieńki Riazina (do 1671)
- 1682** Bunt strzelców w Moskwie (Chowańszczyzna)
- 1689** Traktat z Chinami w Nerczyńsku
- 1697** Wielkie Poselstwo Piotra I do Europy Zachodniej (do 1698)
- 1699** Wprowadzenie kalendarza juliańskiego i obowiązkowego poboru
- 1701** Ukaz Piotra I zabraniający padania na kolana przed carem
- 1703** W Moskwie ukazuje się pierwsza publiczna gazeta drukowana „Wiedomosti”; założenie Sankt-Petersburga (od 1712 oficjalna stolica kraju)
- 1704** Zakaz uśmiercania dzieci z wadami wrodzonymi i pozamałżeńskimi
- 1708** Reforma administracyjna – podział Rosji na 8 (później 11) guberni z wojewodami na czele; monopol państwa na sól i tytoń
- 1709** Zwycięstwo Piotra I nad wojskami szwedzkimi pod Połtawą
- 1710** Wprowadzenie grażdanki
- 1711** Likwidacja dumy bojarskiej i utworzenie Senatu
- 1714** Reforma szlachty; ukaz o bezpłatnym obowiązkowym powszechnym nauczaniu; rosyjska flota bije Szwedów pod przyłdkiem Gangut
- 1716** Regulamin wojskowy – utworzenie stałej armii
- 1718** Reorganizacja organów władzy centralnej; reforma sądowa i podatkowa; ukaz o utworzeniu pierwszego w Petersburgu browaru
- 1762** Piotr III likwiduje Tajną Kancelarię i znosi tortury; pieniądz papierowy; szlachta uwolniona od obowiązku służby wojskowej; sojusz z Prusami; przewrót państwowy – Katarzyna II carycą
- 1764** Likwidacja Hetmanatu na Ukrainie, objęcie pańszczyzną chłopów ukraińskich, sekularyzacja cerkiewnych i klasztornych majątków ziemskich
- 1767** „Nakaz” Katarzyny Wielkiej – koncepcja oświeczonego absolutyzmu, w której sformułowała zasady polityki i systemu prawnego
- 1769** Ustanowienie Orderu św. Jerzego
- 1772** Pierwszy rozbiór Polski
- 1773** Powstanie Pugaczowa
- 1774** Traktat pokojowy w Küczük Kajnardży (niepodległość Chanatu Krymskiego)
- 1775** Reforma gubernialna – zwiększenie ich liczby do 51
- 1780** Deklaracja Katarzyny II o tzw. zbrojnej neutralności w amerykańskiej wojnie o niepodległość; traktat gieorgijewski o dobrowolnym przyłączeniu wschodniej Gruzji do Rosji
- 1783** Manifest Katarzyny II o przyłączeniu Krymu do Rosji; powstanie Floty Czarnomorskiej; objęcie pańszczyzną chłopów na lewobrzeżnej Ukrainie
- 1789** Nakaz deportacji wszystkich podejrzewanych o sympatyzowanie z rewolucją francuską
- 1790** Ukazuje się „Podróż z Petersburga do Moskwy” Radyszczewa nawołująca do zniesienia poddaństwa chłopów i likwidacji despotycznych rządów; ukaz Katarzyny II o powrocie wszystkich Rosjan z Francji; oblężenie Izmailu (wzięty szturmem przez Surowowa 11.12)
- 1793** Drugi rozbiór Polski; po egzekucji Ludwika XVI Katarzyna zrywa wszystkie układy zawarte z Francją
- 1794** Rzeź Pragi – koniec powstania kościuszkowskiego
- 1795** Trzeci rozbiór Polski
- 1812** Wtargnięcie Napoelona do Rosji – Wojna Ojczyźniana
- 1813** Bitwa narodów pod Lipskiem
- 1825** Powstanie dekabrystów
- 1826** Utworzenie III Oddziału Kancelarii Osobistej Jego Cesarskiej Mości i korpusu żandarmów – tajnej policji politycznej
- 1830** Powstanie listopadowe w Polsce
- 1835** Nowy status Żydów
- 1837** Otwarcie pierwszej w Rosji linii kolejowej z Sankt-Petersburga do Carskiego Sioła (26 km)
- 1839** Reforma pieniężna – oficjalną walutą rubel srebrny
- 1849** Interwencja wojsk rosyjskich na Węgrzech
- 1851** Połączenie kolejowe Moskwa-Petersburg
- 1856** Traktat pokojowy w Paryżu kończy wojnę krymską; początek reform Aleksandra II
- 1860** Traktat pekiński – przyłączenie do Rosji Kraju Ussuryjskiego
- 1861** Manifest 19 lutego – likwidacja pańszczyzny
- 1863** Powstanie styczniowe w Polsce
- 1864** Reforma ziemska i sądowa; zdobycie Taszkientu
- 1867** Alaska sprzedana USA
- 1873** Porozumienie angielsko-rosyjskie o rozgraniczeniu sfer wpływów w Azji Środkowej
- 1875** W zamian za Wyspy Kuryle Rosja oddaje Japonii południowy Sachalin
- 1886** Otwarcie Kolei Zakaspijskiej
- 1887** Traktat reasekuracyjny z Niemcami
- 1891** Rozpoczęcie budowy Kolei Transsyberyjskiej (do 1916); głód w Rosji (do 1892)
- 1897** Witte przeprowadza reformę pieniądza
- 1898** Pierwszy zjazd SDPRR
- 1904** Zaskakujący napad Japończyków na eskadrę rosyjską w Port Artur

■ IMPERIUM ROSYJSKIE

- 1721** Powstaje Świętobliwy Synod Rządzący; Senat znosi tytuł cara i ogłasza Piotra I imperatorem
- 1722** Tabela rang
- 1724** Ufundowanie Akademii Nauk
- 1725** Pierwsza ekspedycja Vitusa Beringa (druga 1733–43)
- 1727** Ukaz o deportacji Żydów z Rosji
- 1735** Kampania reńska wojny o sukcesję polską – po raz pierwszy wojska rosyjskie docierają do zachodniej Europy
- 1736** Ukaz o przywiązaniu robotników do fabryk i o prawie fabrykantów do zsyłania robotników
- 1749** Odkrycie pierwszego w Rosji złoża ropy naftowej
- 1753** Otwarcie państwowych banków pożyczkowych: kupieckiego i szlacheckiego
- 1754** Reformy gospodarcze Piotra Szuwałowa
- 1755** Otwarcie Uniwersytetu Moskiewskiego
- 1756** W Petersburgu otwarcie pierwszego stałego teatru dramatycznego w Rosji
- 1757** Utworzenie Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu
- 1760** Wojska rosyjskie w Berlinie; szlachta otrzymuje prawo do zsyłania chłopów na Syberię

- 1905** Upadek Port Artur; strajki w Warszawie i w Zakładach Putilowskich; krwawa niedziela w Petersburgu; klęska floty rosyjskiej pod Cuszimą; bunt na pancerniku „Potiomkin”; „Manifest październikowy” – przyznanie swobód obywatelskich, amnestia, prawa wyborcze dla wszystkich warstw społecznych, utworzenie parlamentu – Dumy Państwowej; manifest cara o zmieszczeniu i zlikwidowaniu wykupu od pańszczyzny
- 1906** Wybory do Dumy; Mikołaj II ogłasza konstytucję, w której podtrzymuje zasadę samodzielnia
- 1914** Wybuch Wielkiej Wojny
- 1915** Car naczelnym wodzem
- 1916** Ofensywa Brusilowa; spiskowcy zabijają Rasputina
- 1917** Rewolucja lutowa; abdykacja Mikołaja II; przewrót bolszewicki; dekrety Rady Komisarzy Ludowych o pokoju i o ziemi; w Kijowie deklaracja powstania Ukraińskiej Republiki Ludowej; pierwsza nacjonalizacja zakładu przemysłowego przez bolszewików; powstaje Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem (Czeka)
- 1905** do Ligi Narodów; zabójstwo Kirowa – posłużyło za pretekst do masowego terroru
- 1935** Ostatni zjazd Kominternu: przyjęcie taktyki frontów ludowych; Aleksiej Stachanow bije rekord wydobywania węgla na jednej zmianie (1475 proc. normy)
- 1936** Pierwszy jawny proces, tzw. proces szesnastu (m.in. Zinowiewa i Kamieniewa); wszystkich oskarżonych skazano na śmierć i rozstrzelano; VIII Nadzwyczajny Zjazd Rad – przyjęcie nowej konstytucji ZSRR, według słów Stalina „najbardziej demokratycznej w świecie”
- 1937** Przywrócenie komisarzy politycznych w armii (zniesionych 1934); początek czystek w wojsku
- 1938** Ukazuje się „Krótki kurs historii WKP(b)” – kanoniczna księga stalinizmu
- 1939** Podpisanie paktu Ribbentrop-Mołotow; agresja Niemiec na Polskę – początek II wojny światowej; wojska ZSRR okupują wschodnią Polskę; ZSRR wykluczony z Ligi Narodów za napaść na Finlandię
- 1941** Operacja Barbarossa – wojska niemieckie uderzają na ZSRR; dla Rosjan – początek Wielkiej Wojny Ojczyźnianej; Stalin wodzem naczelnym; początek oblężenia Leningradu (do 1944)
- 1942** Początek walk o Stalingrad (do 1943)
- 1943** Kontrofensywa sowiecka pod Kurskiem i Orłowem
- 1944** sowiecka operacja Bagration
- 1945** Konferencja jałtańska; kapitulacja Niemiec; konferencja poczdamska; kapitulacja Japonii – koniec II wojny światowej; pierwszy proces w Norymberdze
- 1946** Armia Czerwona przemianowana na Armię Radziecką; w Moskwie uruchomienie pierwszego w ZSRR reaktora atomowego
- 1947** Zniesienie systemu kartkowego i wymiana pieniędzy
- 1949** Utworzenie RWPG; komunikat TASS o próbie bomby atomowej RDS-1
- 1952** XIX Zjazd WKP(b), zmiana nazwy partii na: Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
- 1953** Umiera Józef Stalin; aresztowanie i rozstrzelanie Berii, władzę obejmuje tzw. drugi triumwirat; powstanie więźniów łagru workuckiego; ZSRR oficjalnie informuje o posiadaniu bomby wodorowej (RDS-6); ZSRR rezygnuje z reparacji wojennych od NRD; początek rehabilitacji ofiar stalinowskiego terroru
- 1954** W Obninie pod Moskwą uruchomienie pierwszej w ZSRR elektrowni atomowej; wizyta Nikity Chruszczowa w Chinach – ZSRR opuszcza Port Artur
- 1955** Powstanie Układu Warszawskiego
- 1956** XX Zjazd KPZR – na tajnym posiedzeniu Chruszczow wygłasza referat demaskujący stalinizm; likwidacja Kominformu; wojska sowieckie wkraczają do Budapesztu
- 1957** Sputnik, pierwszy sztuczny satelita Ziemi
- 1960** Zestrzelenie amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U-2; kara śmierci rozciągnięta na niektóre przestępstwa gospodarcze
- 1961** Pierwszy lot kosmiczny człowieka – Jurija Gagarina na statku Wostok 1; kryzys wokół muru berlińskiego
- 1962** Demonstracja robotników w Nowoczerkassku rozstrzelana przez wojsko – niepokoje w wielu miastach do 1963; kryzys karaibski; w piśmie „Nowyj Mir” powieść Sołżenicyna „Jeden dzień Iwana Denisowicza”
- 1963** Uruchomienie tzw. gorącej linii między Białym Domem a Kremlem
- 1968** Okupacja Czechosłowacji przez wojska Układu Warszawskiego; na łamach „Prawdy” ogłoszona doktryna Breżniewa (ograniczonej suwerenności)
- 1969** Konflikt graniczny z Chinami w rejonie wyspy Damanskij

1970	Układ z RFN o uznaniu granic	porozumienie białowieskie o utworzeniu
1974	Aresztowanie i deportacja Aleksandra Sołżenicyna	Wspólnoty Niezależnych Państw; Gorbaczow
1975	Katastrofalny nieurodzaj; Pokojowa Nagroda Nobla dla Sacharowa	podaje się do dymisji, ZSRR przestaje istnieć (formalnie 31.12)
1977	Nowa konstytucja ZSRR – państwo całego narodu zamiast dyktatury proletariatu	
1979	Armia sowiecka wkracza do Afganistanu	FEDERACJA ROSYJSKA
1983	Zestrzelenie w rejonie Sachalinu pasażerskiego Boeinga 747 (lot KAL 007)	1994 Noworoczny szturm na Grozny (do 1995)
1985	Sekretarzem generalnym Michaił Gorbaczow	2000 Putin prezydentem Rosji
1986	Wybuch w elektrowni atomowej w Czarnobylu	2007 Akt o kanonicznym zjednoczeniu Cerkwi w kraju i za granicą
1987	19-latek z RFN Mathias Rust ląduje awionetką na placu Czerwonym	2009 Przy prezydencie Federacji powstaje komisja ds. przeciwdziałania próbom fałszowania historii na szkodę Rosji
1989	Zakończenie wyjścia wojsk z Afganistanu; pierwsze w ZSRR częściowo wolne wybory do Rady Najwyższej; odejście od doktryny Breżniewa na rzecz tzw. doktryny Sinatry – podążania własną ścieżką przez kraje obozu komunistycznego	2010 Utworzenie Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji
1990	Gorbaczow prezydentem ZSRR; parlament RFSRR ogłasza suwerenność republiki	2011 Rosja członkiem WTO
1991	W Nowo-Ogariowie podpisany nowy układ związkowy; Borys Jelcyń wybrany na prezydenta RFSRR; rozwiązanie RWPG; rozwiązanie Układu Warszawskiego; pucz Janajewa;	2012 Putin wybrany po raz trzeci na prezydenta Rosji
		2014 Zimowe igrzyska olimpijskie w Soczi; Rada Federacji upoważnia prezydenta do użycia sił zbrojnych na terytorium Ukrainy; aneksja Krymu; niepodległość od Ukrainy ogłaszają samowładne Republiki Ludowe: Doniecka i Ługańska; powstaje Eurazjatycka Unia Gospodarcza

Ważniejsze wojny i konflikty zbrojne z udziałem Rusi i Rosji

■ RUŚ KIJOWSKA

- Najazdy na Bizancjum: 860, 866, 907, 941, 944, 970, 971, 988, 1043
- Powstanie DREWLAN: 945–946
- Z Pieczyngami: 968, 972, 992, 995, 997, 1036
- Z Chazarami: lata 60. X w.
- Z Polską: 1017–18
- Z Czerkiesami: 1022
- Z Połowcami: 1068, 1093, 1096, 1103, 1107, 1111, 1184, 1185
- Ze Szwedami: 1164, 1240, 1300–01
- Najazdy mongolskie: 1223, 1237–41
- Z zakonem inflanckim i krzyżackim: 1224, 1234, 1237, 1240–42, 1267–69, 1299
- Wojny domowe: 977–978, 1015–19, 1094–97, 1146–54, 1158–61, 1228–36

■ RUŚ MOSKIEWSKA

- Z Litwą: 1368–72, 1406–08, 1487–94
- Ze Złotą Ordą: 1377, 1378, 1380, 1382–83, 1395, 1408, 1451, 1472, 1480
- Z Chanatem Kazańskim: 1437–45, 1467–69, 1478, 1487
- Z Nowogrodem: 1456, 1471, 1477–78

■ CARSTWO ROSJI

- Z zakonem inflanckim: 1480–81, 1500–03
- Ze Szwedami: 1495–97; 1555–57, 1590–95, 1610–17, 1656–58
- Z Litwą: 1500–03, 1507–08, 1512–22, 1534–37, 1562–82

- Z Chanatem Kazańskim: 1505–07, 1521–24, 1530–31, 1535–52, 1552–56
- Z Chanatem Krymskim: 1517, 1521, 1536, 1537, 1552, 1555, 1571–72
- Z Chanatem Astrachańskim: 1554, 1556
- Wojny inflanckie: 1558–83
- Z Turcją: 1568–70, 1676–81, 1686–1700
- Z Chanatem Syberyjskim: 1581–85, 1598
- Wojna domowa (Wielka Smuta): 1598–1613
- Z Polską: 1609–18, 1632–34, 1654–67
- Z Chinami: 1649–89
- Z Persją: 1651–53
- Powstania i bunty: 1606–07 (Bołotnikowa), 1670–71 (Riazina), 1668–76, 1698

■ IMPERIUM ROSYJSKIE

- Wielka wojna północna: 1700–21
- Z Turcją: 1710–13, 1735–39, 1768–74, 1787–91, 1806–12, 1828–29, 1877–78
- Podbój Turkiestanu: 1717, 1839–40, 1853, 1862–67, 1866–68, 1873, 1878–79, 1880–81
- Z Persją: 1722–23, 1796, 1804–13, 1826–28, 1911, 1941
- Wojna o sukcesję polską: 1733–35
- Ze Szwecją: 1741–43, 1788–90, 1808–09
- Wojna siedmioletnia: 1756–63
- Z Polską: 1792, 1794, 1830–31
- II koalicja antyfrancuska: 1798–1802
- III koalicja antyfrancuska: 1805
- IV koalicja antyfrancuska: 1806–07
- Wojna Ojczyźniana (z Napoleonem): 1812

- VI koalicja antyfrancuska: 1813–14
- Wojna kaukaska: 1817–64
- Wojna o niepodległość Grecji (interwencja): 1827
- Powstanie węgierskie (interwencja): 1849
- Wojna krymska: 1853–56
- Z Afganistanem: 1885, 1892
- Powstanie bokserów w Chinach (interwencja): 1900–01
- Z Japonią: 1904–05
- I wojna światowa: 1914–18
- Powstania i bunty: 1705–06, 1707–09, 1773–75 (Pugaczowa)

■ ZSRR

- Wojna domowa: 1918–22
- Z Finlandią: 1918–20, 1939–40, 1941–44
- Z Polską: 1919–21, 1939
- Z Chinami: 1929
- Z Japonią: 1938, 1939, 1945
- II wojna światowa (Wielka Wojna Ojczyźniana): 1941–45
- Blokada Berlina: 1948–49
- Powstanie węgierskie (interwencja): 1956
- Interwencja w Czechosłowacji: 1968
- Z Chinami: 1969
- Z Afganistanem: 1979–89

■ FEDERACJA ROSYJSKA

- Wojna w Czeczenii: 1994–96, 1999–2009
- Wojna w Osetii Płd.: 1991–92, 2008
- Aneksja Krymu: 2014
- Wojna w Donbasie: 2014 **(OPR. T.Z.)**

Od Księstwa Moskiewskiego do Imperium Rosyjskiego

- Księstwo Moskiewskie w połowie XV w. (patrz mapka s. 21)
- Państwo Moskiewskie do 1503 r. (rządy Iwana III Srogięgo)
- Wszeczeństwo do 1618 r. (początki Romanowów)
- Rosja do 1721 r. (rządy Piotra I)
- Imperium do 1815 r. (kongres wiedeński)
- Do 1878 (zakończenie wojen rosyjsko-tureckich)
- Do 1914 (wybuch Wielkiej Wojny)
- Granica w 1914 r.

Dynastie i władcy

■ RURYKOWICZE KIJOWSCY

Oleg (882–912)
Igor I (912–945)
Olga (945–957, regentka)
Światosław I (945–972)
Jaropełk I (972–978)
Włodzimierz I Wielki (978–1015)
Światopełk I Przeklęty (1015–19)
Jarosław I Mądry (1019–54)
Izjasław I (1054–68, 1069–73, 1077–78)
Wsiesław (1068–69)
Światosław II (1073–76)
Wsiewołod I (1076–77, 1078–93)
Światopełk II Michał (1093–1113)
Włodzimierz II Monomach (1113–25)
Mścisław I Harald (1125–32)
Jaropełk II (1132–39)
Wiacesław (1139)
Wsiewołod II Olegowicz (1139–46)
Igor II (1146)
Izjasław II (1146–54)
Izjasław III (1154–55, 1157–58, 1161)
Jerzy I Dołgoruki (1155–57)
Mścisław II Chrobry (1158–59, 1167–69)

Rościsław I Michał (1159–67)
Gleb (1169–71; zamęt i wojna domowa)

■ RURYKOWICZE SUZDALSKO-WŁODZIMIERCY I MOSKIEWSKY

Andrzej I Bogolubski (1168–74; syn Jerzego Dołgorukiego, od 1157 r. wielki książę suzdalski, przeniósł stolicę z Kijowa do Włodzimierza nad Kłajmą; pierwszy wielki książę włodzimierski)
Michał I (1174–76)
Wsiewołod III (1176–1212)
Jerzy II (1212–16, 1218–38)
Konstantyn (1216–18)
Jarosław II (1238–46)
Światosław (1247)
Andrzej II (1247–52)
Aleksander Newski (1252–63)
Jarosław III (1264–71)
Wasył Kwasznia (1272–77)
Dymitr I (1277–82, 1283–94)
Andrzej III (1282–83, 1294–1304)
Michał II (1304–18)
Jerzy III (1318–22, książę moskiewski)
Dymitr II (1322–26)

Aleksander II (1326–27)
Aleksander III (1327–28)
Iwan I Kalita (1328–40, książę moskiewski)
Szymon Dumny (1340–53, książę moskiewski)
Iwan II Piękny (1353–59, książę moskiewski)
Dymitr III (1359–62)
Dymitr IV Doński (1362–89; zjednoczenie z Moskwą)
Wasył I (1389–1425, pierwszy wielki książę moskiewski)
Wasył II Ślepy (1425–62)
Iwan III Srogi (1462–1505)
Wasył III (1505–33)

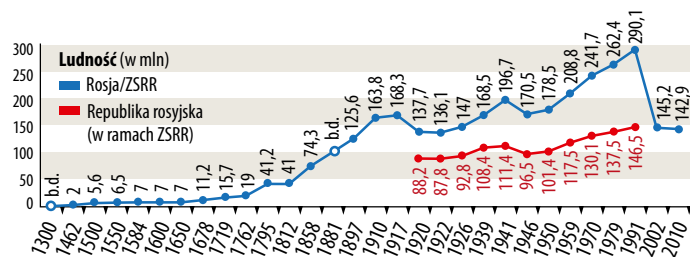
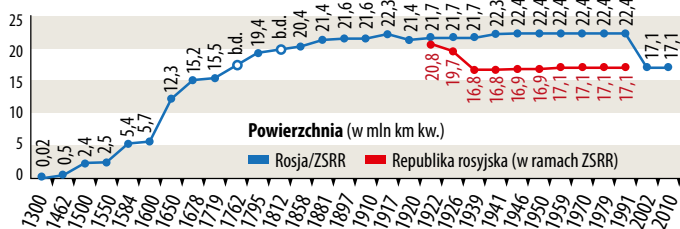
■ ROSJA – CAROWIE

Iwan IV Groźny Rurykowicz (1533–84)
Fiodor I Rurykowicz (1584–98; umarł bezpotomnie)
Borys Godunow (1598–1605)
Fiodor II Godunow (1605)
Dymitr I Samozwaniec (1605–06)
Wasył IV Szujski (1606–10)

Od ZSRR do Federacji Rosyjskiej

- Granice ZSRR przed 17 IX 1939 r.
- Granice ZSRR w 1991 r.
- Obecne terytorium Federacji Rosyjskiej
- Tereny dzisiejszej Polski przejściowo należące do ZSRR

DYNASTIA ROMANOWÓW

Michał Romanow

(1613–45)

Aleksy (1645–76)

Fiodor III (1676–82)

Iwan V (1682–96)

Piotr I Wielki (1682–1725)

Katarzyna I (1725–27)

Piotr II (1727–30)

Anna (1730–40)

Iwan VI (1740–41)

Elżbieta (1741–62)

DYNASTIA HOLSTEIN-GOTTORP-ROMANOW:

Piotr III (1762)

Katarzyna II (1762–96)

Paweł I (1796–1801)

Aleksander I (1801–25)

Mikołaj I (1825–55)

Aleksander II (1855–81)

Aleksander III (1881–94)

Mikołaj II (1894–1917)

ROSJA SOWIECKA I ZSRR – PRZYWÓDCY PARTII KOMUNISTYCZNEJ

Włodzimierz Lenin (1917–24)

Józef Stalin (1924–53)

Georgij Malenkow (1953)

Nikita Chruszczow (1953–64)

Leonid Breżniew (1964–82)

Jurij Andropow (1982–84)

Konstanty Czernienko (1984–85)

Michał Gorbaczow (sekretarz generalny

KPZR 1985–91, prezydent ZSRR
1990–91)

FEDERACJA ROSYJSKA – PREZYDENCI

Borys Jelcyn (1991–99)

Władimir Putin (2000–08)

Dmitrij Miedwediew (2008–12)

Władimir Putin (od 2012...)

Na podstawie m.in.: John E. Morby „Dynastie świata” i Ludwik Bazylow „Historia Rosji”. Jeśli chodzi o księstwa ruskie, w literaturze spotyka się czasami różne datowania ze względu m.in. na liczne korekcje, usunięcia i powroty na księżęce stolce, zasiadanie Rurykowiczów z jednej dzielnicy na tronie innej itp.

Вѣтъ сѣ у аі. И горьшиже възрастѣши. и хожаше
 по ѡлзѣ и слоушаша е. и привидоша еможемоу ѡпъ-
 скова. и менемъ ѡлѣо. **В**ѣтъ сѣ у вѣ. **С**ѣтъ сѣ у гѣ.
Вѣтъ сѣ у дѣ. **В**ѣтъ сѣ у еі. И де ѡлгъ ма грекы. и
 гора ѡ ставни кне въ. по ѡмможе ство вара. и сло-
 венъ. и чю. и словене. и кривичи. и мерю. и дерзла-
 ны. и радимичи. и пола ны. и сѣ веро. и вати. и хо-
 рваты. и доульбы. и тиверци. и же соу толико-
 вны. и вси гъваху тѣ ѡ грекъ великаѣ скоу. сѣмни
 со всѣми поудѣ ѡлетъ ма ко мѣ и ма ко раблѣ. и бѣ
 числомъ ко раблей. **В**. прѣиде къ црѣю гра. и греци
 за мѣ соша соу. а гра затвориша : +

И въиде ѡлгъ ма брегъ. и во ева тина чѣмногоу
 бниства сотвори. ѡколо гра грекомъ разбѣша
 многы полаты. и по жгоша цркви. а ихже и ма
 хоупльники. ѡ шѣхъ по сѣ ка хѣ доу гнѣ жемъ
 ча хѣ. и ныѣ же распрѣла хѣ. а доу ты га

Skąd się wzięli Rosjanie?

ZANIM NA TRONIE ZASIEDLI ROMANOWOWIE JAKO CAROWIE WIELKIEJ, MAŁEJ I BIAŁEJ RUSI, A PIOTR ZACZAŁ BUDOWAĆ IMPERIUM – KRAJE RUSKIE PRZESZŁY OKRES ROZPROSZENIA I RYWALIZACJI, JARZMA TATARSKIEGO, ZBIERANIA ZIEM I WIELKIEJ SMUTY.

HIERONIM GRALA

Początki wedle „Powieści lat minionych”.

Tekst najstarszej kroniki ruskiej, „Powieści lat minionych” (rus. *Powiest' wremiennych liet*), w tradycji polskiej określanej również jako *Latopis Nestora*, otwiera pytanie: „Skąd się wywodzi kraj ruski, kto w Kijowie pierwszy zaczął władać i jak powstał kraj ruski” (przekł. Franciszka Sielickiego).

Kronika powstała wprawdzie na przełomie XI i XII w. w stołecznym Kijowie, macierzy grodów ruskich, ale jej autor, mnich miejscowego Klasztoru Pieczarskiego, opisując początki państwowości ruskiej, nie wiązał ich – co znamienne – z naddnieprzańską metropolią monarchii Rurykowiczów. Starając się wpisać losy swego państwa i narodu w całością dziejów gatunku ludzkiego, kronikarz wywiódł swych przodków od plemienia biblijnego Jafeta; owi „Norycy, którzy są Słowianie” zasiedlić mieli rozległe obszary nad Dunajem, Morawą, Wisłą, Dnieprem, Dniestrem, Dźwiną i Prypecią, przyjmując lokalne nazwy.

„I tak rozszedł się naród słowiański”, konkludował średniowieczny dziejopis, wskazując zarazem na fakt szczególnie: oto „ci zaś Słowianie, którzy siedli około jeziora Ilmenia, przezwali się swoim imieniem i założyli gród, i nazwali go Nowogrodem”. Wedle autora „Powieści lat minionych” wysłannicy nadilmeńskich Słowian wybrali się w 862 r. „za morze ku Waregom, ku Rusi, bowiem tak zwali się ci Waregowie – Rusią”, proponując normańskim (skandynawskim) wodzom następujący kontrakt: „Ziemia nasza wielka jest i obfita, a ładu w niej nie ma. Przychodźcie więc rządzić i władać nami”.

Zaproszenie zostało przyjęte i niebawem zjawili się u Słowian trzej bracia ze swymi rodami: najstarszy Ruryk, który objął we władanie Nowogród, Sineus, który zasiadł w Biełoozierze, oraz Truwor, któremu przypadł w udziale Izborsk. Po dwóch latach panowania obaj juniorzy opuścili ziemski padół, zaś ich dzielnice przeszły we władanie Ruryka (który dał imię pierwszej, z czasem niezwykle rozrośniętej dynastii władców ziem ruskich).

■ KIJOWSKIE WŁADZTWO NORMANÓW

Wareski przyczółek. Latopisarska narracja miała za cel uzasadnić przyrodzony charakter dynastii Rurykowiczów i połączyć w jednolitą całość rozliczne tradycje etniczne i państwowe: oto w czasach, gdy normański element został już niemal całkowicie wchłonięty przez słowiańsko-ugrofiński ocean, pamięć o wojowniczych

Zołotnik, moneta Włodzimierza Wielkiego, przełom X/XI w.

przybyszach zza morza – Waregach – wciąż była żywa, a co więcej, niejednokrotnie miała wymiar tradycji lokalnej, odmiennej od stołecznej.

Wymowa materiału archeologicznego nie pozostawia nawet cienia wątpliwości, iż ruchliwi, bitni i dobrze zorganizowani Normanowie penetrowali od połowy IX w. niemalą część wschodnioeuropejskiego interioru, zakładając w wielu miejscach swe umocnione faktorie i siedziby: taki był początek właściwej kolebki skandynawskiej ekspansji – Starej Ładogi, ale także Nowogrodu, Pskowa, Połocka, Czernihowa, Smoleńska (Gniezdowo), a wreszcie i Kijowa. Lokalna tradycja, odzwierciedlająca ów mit założycielski, przetrwała zresztą do chwili obecnej, o czym zaświadcza chociażby takie toponimy – skądinąd nowożytny (!) – jak Truworowo Gorodiszcze pod Izborskiem czy Riurikowo Gorodiszcze w Nowogrodzie Wielkim. Dodajmy także, iż był to proces rozciągnięty w czasie: powstanie Ładogi i nowogrodzkiego Gorodiszcza wedle miarodajnej opinii archeologów dzieli bez mała wiek!

W literaturze przedmiotu słusznie podkreślano, iż lokalizacje dla swych nowych siedzib skandynawscy przybysze wybierali z rozważą, zawsze w bliskości szlaków wodnych, pozwalających im na dobrą komunikację z Bałtykiem i Skandynawią. Rdzeniem pierwotnego władztwa Normanów stał się obszar między jeziorami Ilmeń i Ładogą, wzdłuż rzeki Wołchow: był to załazek owej mitycznej *Gardariki* ze skandynawskich sag, przyczółek, z którego Waregowie podjęli energiczną ekspansję na wschód, ku zasiedlonym przez ludy ugrofińskie obszarom nad Wołgą i Oką, i na południe – ku wschodniosłowiańskiemu Naddnieprzu.

Co się kryje za nazwą Ruś. Miarą problemów z określeniem rzeczywistego wkładu wikingów w powstanie ruskiej państwowości jawi się trwająca od blisko trzech wieków (!) dyskusja wokół pochodzenia samej nazwy Ruś. Przekazem, w którym diametralnie sprzeczne poglądy uczonych przeglądają się jak w zwierciadle, jest fragment karolińskiej kroniki „*Annales Bertiniani*”, opowiadający o przybyciu w 839 r. na cesarski dwór w Ingelheim poselstwa bizantyjskiego, któremu towarzyszyli ludzie, „którzy nazywali siebie, czyli cały swój naród, Rhosami” (*gentem suam Rhos vocari dicebant*), reprezentujący anonimowego króla (*rex*), zwanego kaganem (*chacanus*). Pojawienie się przedstawicieli nieznanego ludu na tyle zaintrygowało cesarza Ludwika Pobożnego, iż przeprowadzono swoiste śledztwo, które

Na stronie obok: Wyprawa Olega z Nowogrodu na Bizancjum; fragment tzw. latopisu radziwiłłowskiego z XV w., śreniowiecznej kroniki ruskiej